

DRŽAVNA PRIVREDA I NJENE PROTIVUREČNOSTI

Nova vlast se po oslobođenju Jugoslavije našla pred novim zadatkom — obnovom zemlje i sređivanjem privrednog života, zadatkom koji je iziskivao izvanredne napore u situaciji provedavanja organizatorskih sposobnosti mladog državnog aparata, otklanjanja negativnog istorijskog nasleđa, savlađivanja posledica ratnih razaranja i opšte oskudice u opustošenoj Evropi.

Jugoslovensko stanovništvo je u ratu desetkovano, a materijalna razaranja bila su najveća u Evropi, posle onih u SSSR i Poljskoj. Usled bombardovanja, četvorogodišnjeg partizanskog rata, preterane okupatorove eksploatacije sirovinskih i poljo-privrednih izvora, kao i sistematskog uništavanja saobraćajnica, industrijskih postrojenja, rudnika i drugih privrednih i kulturnih objekata, zemlja je neposredno po oslobođenju pružala haotičnu sliku ruševine.

Obnovu su pokrenuli i organizovali organi narodne vlasti, oslonjeni na iskustvo sa slobodne teritorije, na radno oduševljenje radnika i omladine. Povereništvo NKOJ-a za ekonomsku obnovu dalo je smernice za rad, koje su sadržavale osnovne principe organizovanja obnove privrede posle oslobođenja. NKOJ i od marta 1945. i Vlada su tom pitanju pridavali izuzetan značaj, polazeći od pretpostavke da od brze ekonomske obnove zemlje zavisi i sređivanje političkih prilika, da su to dva međusobno uslovljena procesa. Normalizovanje života je naročito obuhvatalo — sem organizacije snabdevanja stanovništva, koje je pod okupacijom teško popatilo — osiguravanje pomoći onim krajevima koji su bili žarišta narodnooslobodilačke borbe, privredno povezivanje područja, stvaranje jedinstvenog monetarnog sistema, obnovu saobraćajnih veza. Pod obnovom se nije razumevalo samo otklanjanje posledica rata i sređivanje privrednog života, već i obezbeđivanje najnužnije materijalne osnovice za prelazak, u narednoj fazi, na planiranje

proizvodnje i svih društvenih aktivnosti, saglasno vladavini državne svojine i ekonomskom monopolu države. Obnova industrije i privrede uopšte u periodu do završetka rata oštro se razlikovala od one u periodu od oslobođenja zemlje do nacionalizacije i prelaska na planiranje opšteg privrednog razvitka. Planske mere Komisije za obnovu do početka 1946, odnosno do trenutka kada je donet okvirni plan industrijske proizvodnje, imale su karakter grubih i opštih smernica. Ovom „sitnom planskom radu“ pridavao se, sem privrednog, i vaspitni značaj, zbog predstojećeg prelaska na opšte planiranje.

S obzirom na povezivanje privrede u jedinstvenu celinu, saobraćaj je, zajedno s industrijom i poljoprivredom, dobio prvenstvo u obnovi. Od brze popravke oštećenih saobraćajnica zavisili su prevoz hrane u ugrožene i popaljene krajeve, snabdevanje industrije ugljem i sirovimana, osiguranje prevoza putnika. Pruga Beograd—Zagreb popravljala se danonoćno, uporedo s pomeranjem fronta prema zapadu, tako da je prvi voz iz Zagreba stigao u Zemun polovinom juna 1945. Osim železničkih pruga popravljani su i drumovi. Primorski pojas i reke čišćeni su od mina koje je okupator posejao u toku ili na kraju rata, pri povlačenju. Razvoju saobraćaja pomagale su od juna 1945. i Unrine isporuke lokomotiva i kamiona.

Provizorno obnovljena industrija je do završetka rata uglavnom snabdevala front, da bi se od polovine 1945. orijentisala na proizvodnju za mirnodopske potrebe. Na porast obima industrijske proizvodnje nepovoljno je uticao niz objektivnih faktora: opšta nerazvijenost industrije, onesposobljenost fabrika, zaostalost poljoprivrede, nestašica sirovina, stručnjaka, transportnih sredstava. Mnoga preduzeća bila su prinuđena da rade sa smanjenim kapacitetom. Iz popisa 1945. može se videti da je industrija zapošljavala svega 393.299 radnika, čiji je kvalifikacioni sastav, proređen u toku rata za 35%—40% stručnjaka, bio nepovoljan. Povećanje proizvodnje u rudnicima bilo je ometeno nedostatkom mašina, razorenom saobraćajnom mrežom, manjkom pogonskih inženjera i manjkom rudača, ponegde iscrpenih za vreme rata. Poljoprivredi su nedostajale poljoprivredne mašine i alatke, vučna stoka, seme.

Posle povlačenja većine pripadnika nemačke narodnosne grupe s Vermahtom, u leto i jesen te godine u Vojvodini se osetio veliki manjak poljoprivredne radne snage. Imovina pripadnika ove narodnosne grupe se oduzimala bez sudskog

postupka, samim konstatovanjem upravnih organa da je reč o objektima u njihovom vlasništvu. Preostali Nemci su se našli u logorima ili grupisani u naseljima, pod specijalnim režimom. U Vojvodini je maja 1945. uspostavljen 41 logor i određena sela u kojima je živelo oko 85.000 Nemaca, i nešto malo Mađara. Logorisanje su izvele jedinice NOVJ i Odeljenje zaštite naroda (OZN-a). Pored Nemaca u Banatu je bilo i logorisanih Rumuna. Glavninu Nemaca su činili stariji, žene i deca, jer su se ostali povukli s Vermahtom ili su ih odveli „Rusi“. Izgleda i režim u ovim logorima se razlikovao od uobičajene predstave o logorima: neki i nisu odavali sliku logora, jer se u njima živelo manje-više normalno, ali ih je bilo i sa žicama i pod naročitim nadzorom. Pripadnici nemačke narodnosne grupe u Sloveniji su službeno proterani posle rata. Preostali Nemci su pedesetih i šezdesetih godina napustili Jugoslaviju.

Značajne poremećaje u poljoprivredi izazvale su, privremeno, agrarna reforma i kolonizacija preko 60.000 domaćinstava, uglavnom iz planinskih krajeva, ljudi nepriviknutih na uslove života u vojvođanskoj ravnici i nevičnih novim tehnikama rada. Državni organi intervenisali su u poljoprivredi administrativnim merama: mobilizacijom vlasnika mašina, traktora, traktor-skih plugova. Na poljima Vojvodine radili su, plaćeni u naturi, seljaci iz Bosne, Like, Srbije, Makedonije. Prevozom ovih 50.000 seljaka zakrčivao se ionako rastrojen saobraćaj, opterećen od jeseni 1945. „seobom“ desetina hiljada kolonista, transportom repatri-raca i izbeglica koji su se vraćali na stara ognjišta, a na drugoj strani prenosom hrane u ratom postradala područja. Plan obrade zemlje za 1946. predviđao je da se zaseje 7,5 miliona hektara (do nivoa iz 1939), što je pri postojećim uslovima bilo više nego optimistička prognoza. Poljoprivredni inventar je bio uništen ili dotrajao, a selo iscrpeno i ispošćeno, naročito u ustaničkim krajevima. Poljoprivrednom kampanjom u proleće 1946. seljaci su se uključivali u prvomajsko takmičenje. Administrativne intervencije i druge državne regulativne mere bile su samo jedna strana poljoprivredne aktivnosti, kojoj su stvarni zamah i sadržaj davali članovi masovnih organizacija, naročito omladina i vojska, kao i radnici mašinsko-traktor-skih stanica.

Vlada je od završetka rata posvećivala najveću brigu prehrani stanovništva. Obezbeđivanje ishrane gradskog življa i vojske, kao i snabdevanje industrije potrebnim sirovinama, palo

je na selo, gde je zaveden otkup poljoprivrednih proizvoda, koji će se kao sistem administrativnog razrezivanja razviti tek narednih godina. Unra je 1945—1946. dala Jugoslaviji preko dva i po miliona tona robe na ime pomoći i obnove. Politika snabdevanja zasnivala se na načelu da „proizvodno stanovništvo“ ima prednost nad neproizvodnim, „parazitskim“, po količini, raznovrsnosti i redovnosti sledovanja. Opustošeni krajevi imali su prvenstvo u snabdevanju. Područja samo delimično nastradala u ratu ili potpuno pošteđena morala su da mobilišu sve rezerve i da prednjače u davanju pomoći. Dopunskim sledovanjem povlašćeni su radnici onih grana i preduzeća koji su blagovremeno izvršavali ili premašivali proizvodni plan, jačali disciplinu i razvijali proizvodnost. S proleća 1945. Predsedništvo AVNOJ-a je ozakonilo mere protiv nedozvoljene trgovine i špekulacija, koje su se razvile na objektivnoj osnovi nestašice robe. Sređivanju opštih privrednih prilika i stvaranju jedinstvenog privrednog područja trebalo je da doprinese povlačenju raznih okupacionih valuta iz prometa (nemačke marke, ustaške kune, Nedićevog dinara, italijanske lire, bugarskog leva itd.), odnosno njihovom zamenjivanju za dinar DFJ, što je sprovedeno od aprila do jula te godine.

Repatrijacija jugoslovenskih građana iz fašističkih zarobljeničkih i koncentracionih logora predstavljala je jednu od najznačajnijih socijalno-humanitarnih, političkih i ekonomskih akcija posle oslobođenja. Brzom intervencijom organa vlasti i obezbeđivanjem saradnje sa savezničkim vojnim vlastima prekraćivane su višegodišnje patnje jugoslovenskih građana u logorima smrti u Nemačkoj i drugim okupiranim evropskim zemljama, a njihovim vraćanjem u Jugoslaviju osujećivane namere onih koji su hteli da ih iskoriste u političke svrhe. Nova Jugoslavija je u repatricima dobijala stručnu radnu snagu, toliko potrebnu u periodu obnove. O uspehu ove akcije sam za sebe govori podatak da je od 440.750 Jugoslovena, prema proračunu Povereništva NKOJ-a za socijalnu politiku, do oktobra 1945. repatrirano 335.000. Time su oni izbegli sudbinu „raseljenih lica“ i ličnu dramu emigranata, izloženih najraznovrsnijim političkim pritiscima, nevoljama i zloupotrebama, kao ljudi bez domovine.

Neposredno posle oslobođenja započelo je hitno zbrinjavanje 236.000 ratne siročadi, koja je smeštana u domove, obdaništa, „državne dečije kolonije“, u porodice. U ovom humanitarnom

poslu državne organe socijalne politike i zaštite odlučno su pomagali AFŽ, sindikati i USAOJ.

Karakteristično je, između ostalog, da je Jugoslavija obnavljala privredu vlastitim snagama, ako izuzmemo pomoć Unre. Roba primana od Unre nije imala karakter trgovine nego pomoći. Vrednost od prodane robe išla je, prema sporazumu sa Unrom, u Fond za obnovu zemlje, ali su lokalni organi do jeseni 1945. uglavnom besplatno delili robu ili je davali na kredit. Prema prihvaćenoj politici u Montrealu, na drugom zasedanju Saveta Unre, plan za Jugoslaviju trebalo je da iznosi 768 miliona dolara, ali je posle više izmena konačni operativni budžet određen u iznosu od 416.821.300 dolara. Stvarna vrednost ovog budžeta, međutim, iznosila je, po otpisivanju oštećene i izgubljene vrednosti, kao i previše zaračunate robe iz tzv. balkanskih viškova, 400.852.300 dolara, odnosno 410.516.719 ako se doda pomoć ML u iznosu od 9.716.419 dolara. U jesen 1946, kada se rad Misije Unre u Jugoslaviji bližio kraju, preostalo je da se iskoristi još 107.000.000 dolara, pri čemu je forsiran materijal za poljoprivredu i industriju. Poslednje isporuke ostvarene su uglavnom do jeseni 1948, kada su isporuke Unre već uveliko bile prestale. Na poremećaje u izvršenju programa uticali su razni faktori: favorizovanje jedne zemlje na račun druge (Grčke na račun Jugoslavije), česte promene rokova liferacije, krize u odnosima između SAD i Jugoslavije, oskudica hrane u svetu, nedostatak transportnog prostora, štrajkovi u rudnicima i industriji čelika u SAD. U proleće 1947. Unra nije mogla u SAD da kupi za gotovo novac žito i krompir za Jugoslaviju, jer su navodno prevozna sredstva bila iskorišćena. Slabosti su dolazile i sa strane Jugoslavije, čiji stručnjaci nisu bili toliko operativni da ubrzavaju pronalaženje robe, utovar i prevoz. Jugoslavija je bila i žrtva političkih kampanja i provere Unrinih komisija po pitanju načina korišćenja pomoći, jer je jugoslovenska vlada optuživana da pomoć predaje Jugoslovenskoj armiji, izvozi robu u druge zemlje, pre svega istočnoevropske, ali su i njeni organi – i pored opštih političkih izjava – pokazivali podozrenje i političku isključivost.

Zbog prehrambene situacije težište isporuka je bilo na uvozu osnovih artikala ishrane: žita, masti, šećera, mesa, itd. Otkupnom politikom mobilisani su vlastiti izvori ishrane (žito, mast, vuna, itd.), a u kritičnim trenutcima ishrane, kao u

februaru 1947, postupajući po preporukama Unre, smanjivana su srazmerno sladovanja hleba za sve kategorije stanovnika da bi se snabdevanje uskladilo s nestašicom žita u zemlji i na svetskom tržištu uopšte, usled suše.

Uvezeni broj mazgi (9.562) i konja (13.680), kao i krava (1.343), nije bio od većeg značaja za obnovu jugoslovenskog stočarstva. Organi vlasti su za obnovu stočnog fonda najviše koristili otkup stoke u bogatijim stočarskim krajevima (istočna Srbija, Makedonija, i dr.) da bi na taj način pomogli razmnožavanju stoke u onim delovima zemlje gde je stočarstvo bilo potpuno upropašćeno (Bosna). U setvenoj kampanji 1945—1946. veliku pomoć je pružilo preko 4.000 uvezenih traktora.

Na ime sredstava industrijske obnove uvezene su čitave instalacije, opreme za rudnike, pilane, mašine, industrijski alat (kompresori, bušilice, transformatori, glodalice, itd.). Neki delovi opreme koji su isporučeni omogućili su da se pokrenu u rad preduzeća takvog značaja za proizvodnju kao što je, recimo, Zenica i druga. Ukupno je primljeno 5.394 traktora. Jugoslavija je primila 12.585 kamiona sa 40 auto-pokretnih radionica, 264 lokomotive normalnog koloseka, 41 lokomotivu uskog koloseka, 111 rudarskih, električnih, dizel i drugih lokomotiva, 51 železnička motorna kola (dresine), 864 železnička vagona, itd.

Od Unrinih službi najznačajnija je bila zdravstvena. Ekipe Unre su radile na suzbijanju epidemija, na plastičnoj hirurgiji, sudelovale u antituberkuloznoj kampanji. Unra je povećala i bolnički kapacitet i doprinela uvođenju modernih instrumenata i kompletnih bolničkih uređaja. Tako je isporučila 129 bolnica od 40 kreveta, 31 bolnicu od 200 kreveta, 1 bolnicu od 1000 kreveta, 1 tvornicu penicilina, 1 tvornicu ampula, 100 zubarskih i rendgen-aparata, itd. Za suzbijanje malarije, Unra je isporučila avione za zaprašivanje. Drugi oblici zdravstveno-socijalne aktivnosti ispoljavali su se u zdravstvenom prosvetivanju, obuci sestara nudilja itd.

U 1946. je obučeno preko 100 jugoslovenskih tehničara da upravljaju teškim građevinskim mašinama, a na 94 kursa do maja 1946. osposobljeno je nekoliko hiljada traktorista.

Odeća i obuća, iako polovne, a naročito tekstilne sirovine (sirovi pamuk, vuna) pomogli su da se reši problem jednog dela ogolelog stanovništva. Roba primljena od Unre sadržavala je dosta škarta, koji je nekada išao do 50%, pa i više, zbog čega je trebalo da se popravlja i prerađuje, pri čemu je korišćen i

dobrovoljni rad društvenih organizacija žena i omladine. Tipičan slučaj kontigenta sa velikim procentom takve robe predstavlja tovar sa 300.000 vojničkih cipela, koje su prerađivane u Borovu i Osijeku.

Uz ovu pomoć, bez obzira na primarnost vlastitih izvora, Jugoslavija je uspjela da savlada opasnost od gladi neposredno posle rata, a na drugoj strani da ubrza industrijsko-poljoprivrednu obnovu. Značaj ove besplatne pomoći za narode Jugoslavije najbolje se može videti iz borbe nove Jugoslavije da Unra produži pomoć i posle 1946. godine, ali je tada preovladao drugi tip pomoći u vidu Maršalovog programa, političko-selektivnog karaktera, raspolažući daleko većim sredstvima nego Unra, kojemu je Jugoslavija odbila da pristupi, jer se nalazila na drugoj strani od one, na kojoj je bila zemlja davalac Maršalove pomoći, SAD.

Primena dobrovoljnog rada u raznim oblicima, od masovne radne akcije do takmičenja i udarništva, bila je najvažniji izvor obnove. Oslanjanje na dobrovoljni rad vuklo je koren iz rata, ali je tek s oslobođenjem dobilo masovne razmere i zahvatilo celu zemlju, postajući redovna praksa. Za vladu je — u uslovima opustošenosti zemlje, opšte oskudice, ugašene razmene s inostranstvom — mobilizacija masa bila jedino sredstvo za izvođenje obnove. Dobrovoljni rad i takmičenje, kao jedna njegova forma, imali su izvor u revolucionarnom raspoloženju radnih masa da slede politiku KPJ i da dalje menjaju društveno-ekonomske odnose. Za „samopregoran rad" u toku takmičenja sticalo se udarničko zvanje. Tokom 1946. radno takmičenje se pretvorilo u masovan pokret, koji je obuhvatao 60% radnika i službenika. Štampa je popularisala stahanovski pokret u SSSR-u koji će u Jugoslaviji dovesti do pojave heroja rada poput Alije Sirotanovića i njegovih sledbenika. Mase radnika i seljaka, naročito omladine, davale su dobrovoljnom radu polet i širinu. Gradnjom „omladinske pruge" Brčko—Banovići 1946, čija je dužina iznosila 92 km, omladina Jugoslavije obeležila je početak velikih saveznih akcija, u kojima su učestvovali i omladinci iz još 22 zemlje. Među krupnim akcijama nalazio se i auto-put Beograd—Zagreb, nazvan Auto-put bratstva i jedinstva. Privredni savet Vlade FNRJ nije prihvatio predloge iz Sarajeva da auto-put, inače velika savezna akcija, prolazi i kroz Bosnu. Zahtev iz Bosne Boris Kidrič je odbacio, pravdajući stav time da bi put onda bio duži, da bi tražio gradnju mostova

1 da je pravac kroz Srbiju i Hrvatsku već bio popularisan. Dobrovoljnost nije samo nadoknađivala finansijska sredstva i mašine nego i iskazivala nov odnos prema radu.

Značajne podsticaje zalaganju radnika u obnovi davala je nova ekonomska i socijalna politika nove vlasti — nezavisno od činjenice što, pri postojećoj nestašici, nadnice nisu nadoknađivale vrednost uloženog rada — otvaranjem radničkih odmarališta, zabranom noćnog rada omladine i žena, regulisanjem zdravstvenog i socijalnog osiguranja, obaveznim stručnim usavršavanjem učenika u privredi („šegrta“). Na polju borbe za primenu novog radnog i socijalnog zakonodavstva, najuže su saradivali organi vlasti i sindikati, ali su se sindikalne organizacije i aktivisti sve više bavili tehnološko-organizacionom stranom proizvodnje i produktivnošću rada.

Promene u društveno-ekonomskoj strukturi dale su jugoslovenskoj privredi mešoviti karakter: ona je počivala na tri sektora — državnom, zadružnom i privatnom. Među ovim kategorijama privrednih dobara opštenarodna (državna) imovina zauzimala je najznačajnije mesto u sklopu celokupne privrede, iz dva razloga: prvo, zahvaljujući širini sprovedene eksproprijacije i sekvestra, ekonomskom snagom je nadmašivala imovinu zadružnog i privatnog sektora; drugo, vodeći položaj obezbeđen joj je i značajem zadataka koji su joj bili namenjeni.

Rukovanje i nadzor nad opštenarodnom imovinom pripalo je Državnoj upravi narodnih dobara (DUND), organizovanoj kao centralizovano privredno telo, po čijem uzoru su stvorene i zemaljske uprave narodnih dobara, s područnim organima u okruzima, gradovima i srezovima. Za rukovođenje industrijskim, trgovačkim, građevinskim, bankarskim i ostalim preduzećima DUND je postavljala prinudne upravitelje, prinudne uprave i delegate. Konfiskovanu i sekvestriranu imovinu predala je u leto 1945. na eksploataciju odgovarajućim privrednim ministarstvima: saveznim i zemaljskim.

Država je davala snažnu podršku zadrugarstvu, jednom od stubova privrednog sistema na koje se oslanjala nova vlast, što je potvrđeno i u Ustavu FNRJ, koji je predviđao da „država posvećuje naročitu pažnju i pruža pomoć i olakšice narodnim, zadružnim organizacijama“. Zadrugarstvo se, po koncepciji KPJ, pojavljivalo kao spona između državnog i privatnog sektora, nasuprot ranijim shvatanjima o „zadružnoj državi“ i „integralnom zadrugarstvu“, koja su praktično vodila obrazo-

vanju dva uporedna, samostalna društveno-ekonomska sistema. Komunisti zadrugari morali su da savlađuju i tradicionalnu predstavu, prenetu iz starog društva, da upravljanje zadrugama pripada isključivo zrelim muškarcima — domaćinima, koja je od zadružnog pokreta odbijala omladinu i žene. U poljoprivrednoj politici narodna vlast se oslanjala i na državna poljoprivredna dobra, stvarana izdvajanjem zemlje iz državnog zemljišnog fonda.

KPJ nije prilazila privatnom sektoru kao jedinstvenoj celini, jer su među njegovim delovima postojale značajne društveno-ekonomske razlike. Kapitalistički deo ovog sektora se označavao kao nosilac špekulacije i eksploatatorskih težnji, a radni deo (sitni i, delimično, srednji trgovci, sitne i srednje zanatlije, zemljoradnici) kao neophodan faktor saradnje u oživljavanju privrede i obnovi zemlje. Za rukovodstvo KPJ je saradnja državnog i privatnog sektora u prvoj posleratnoj fazi — prelaznoj — bila preko potrebna zato što je privatni sektor imao pretežan uticaj u poljoprivredi, držao većinu trgovine na malo, glavninu zanatstva i deo građevinarstva. Prvi jugoslovenski ustav, proglašen odlukom Ustavotvorne skupštine 31. januara 1946, nije ukidao privatni sektor kao oblik nove ekonomike, ali ga je, vodeći računa o opštedruštvenom interesu, postavljao u određene okvire. Bitne promene u društveno-ekonomskoj strukturi proširivale su ulogu državne intervencije i kontrole u privrednom životu. Već je Ustav, na osnovu opšteg interesa, dozvoljavao mogućnost zakonskog ograničenja ili eksproprijacije privatne svojine.

Sa snaženjem državne intervencije u privredi i pripremanjem prelaska na plansku proizvodnju rastao je, u drugoj polovini 1946, i značaj izvršnih i upravnih organa, opštepoličkih, operativnih, upravno-stručnih i kontrolnih. Proširenje državnog nadzora nad radom privrede povlačilo je za sobom razvijanje sve složenijeg aparata upravne kontrole. Sredinom te godine stvaraju se organi planiranja od saveznog do sreskog nivoa, a na drugoj strani planska odeljenja, u okviru resora. U postojećem sistemu organa, nezavisno od ustavnih rešenja, vlada je bila nosilac najvećih ovlašćenja, umanjujući — pravom da donosi privredne „uredbe sa zakonskom snagom" — zakonodavna prava Narodne skupštine. Odstupajući od principa jedinstva vlasti, koji je zakonodavna ovlašćenja isključivo zadržavao za najviše predstavničko telo, izvršna vlast je

praktično „nadvisivala“ skupštinu. Poslanici se u praksi nisu koristili pravom zakonodavne inicijative, tako da su zakonski predlozi poticali jedino od vlade. Narodna skupština nije imala karakter radnog tela jer se, po pravilu, sastajala dva puta godišnje, da prihvati predloge vlade i izglasa zakone. Centralizacija poslova vršila se, pre svega u privredi, na bazi ekonomskog monopola države, a sem saveznih ministarstava i vlade poslove su centralizovala i zemaljska ministarstva, ne vodeći računa o samoupravnosti narodnih odbora. Jačanje uloge države u privredi i drugim granama delatnosti neizbežno je uvećavalo vojsku službenika, koja je već septembra 1946. narasla na 250.000. Narodni odbori su sve više funkcionisali kao administrativno-izvršni organi viših organa državne vlasti i uprave, a masovne organizacije kao transmisije KPJ.

Operativnijem rukovođenju privredom trebalo je, prema tadašnjim pogledima KPJ, da posluže glavne uprave, obrazovane 1946, kao prelazno rešenje na putu ka novom tipu upravljanja privredom i karika između ministarstava i preduzeća. Osnovane radi efikasnije veze između privredne administracije i preduzeća, glavne uprave su označavale dalju fazu podržavljenja upravljanja. S jedne strane, bile su naredbodavac, direktni i glavni rukovodilac preduzeća — pa prema tome, u suštini administrativna tela, više srasla s ministarstvima nego s proizvodnim jedinicama. Preduzeća su imala svojstvo pravnog lica, ali ne i poslovnu samostalnost, nalazeći se, kao državni organi, pod rukovodstvom državne uprave. Osnivač je preduzeću određivao administrativno-operativno rukovodstvo (AOR) s velikim upravnim ovlašćenjima (donošenje pravila rada, ukidanje ili preinačavanje odluke direktora, itd.). Osnovni zakon o državnim privrednim preduzećima je postavljao načelo „jedino-načalija“, vid neposrednog rukovođenja preduzećem od direktora kao predstavnika države, kojega je imenovao AOR, dajući mu velika prava u oblasti radnih odnosa i disciplinske odgovornosti. Radni kolektiv je načelno vršio posredan uticaj na poslovanje preduzeća preko kolegijuma, proizvodnih savetovanja, radničkih poverenika, sindikalne organizacije.

Prilikom podele preduzeća na „savezna“, „republička“ i „lokalna“ Boris Kidrič je smatrao da radi razvoja „bazične industrije“ najveći deo najvažnijih preduzeća treba da dođe pod kompetenciju savezne vlade, jer se time obezbeđuje industrijalizacija zemlje i socijalistička izgradnja.

Savezna privredna ministarstva su, direktno ili preko zemaljskih ministarstava, administrativno rukovodila privredom izrađujući planove, raspodeljujući sirovine, gorivo, radnu snagu, kredite, sprovodeći kontrolu poslovanja, dok su operativno rukovodstvo ostvarivala posredstvom glavnih i generalnih direkcija. Uoči nacionalizacije najvažnijih privrednih grana decembra 1946, preduzeća su preko tih direkcija sasvim inkorporirana u državnu strukturu. Direkcije su predstavljale „isturene organe ministra“, njegove „referente“.

Administrativna raspodela je potiskivala tržište, a cene su utvrđivane administrativnim aktima. Ovakav sistem cena odražavao je, u suštini, shvatanje da je država ovladala zakonom vrednosti. Akumulacija na centralizovanoj osnovi stvorila je uslove za prelazak na centralizovano planiranje kao bitnu komponentu novog tipa ekonomske organizacije i najviši izraz administrativnog rukovođenja. Politbiro CK KPJ je 22. septembra 1946. odlučio da se izvrši centralizacija svih banaka u dve glavne banke: jedne za kratkoročne kredite (Narodna banka) i druge za dugoročne kredite i investicije, to jest da se postojeća Hipotekama banka pretvori u Investicionu banku Jugoslavije; da se izmeni dosadašnji fiskalni sistem poreza i da se uvede kao osnovni sistem oporezivanja porez na tzv. poslovni promet i porez na dohodarinu; da se uvedu glavne uprave kao organizaciona forma rukovođenja privredom; da se osnuju direktorski fondovi pri državnim preduzećima; da se izvrše pripreme za nacionalizaciju krupnijih privatnih privrednih preduzeća, što treba sprovesti na prvom zasedanju Narodne skupštine.

Zamišljena i formulisana investicionom anijom mogla je računati na izvore u poljoprivredi, jer se radilo o agrarnoj zemlji. Jugoslavija je bila okrenuta SSSR-u i zemljama tzv. narodne demokratije, ali izolovana u odnosu na zemlje tzv. zapadnog sveta. Doba značajne Unrine pomoći međunarodnog karaktera, nezavisno od toga što su izvori poticali od ekonomski najjačih zemalja Zapada (SAD, Velike Britanije i Kanade), ustupajući mesto programu generala Džordža Maršala na osnovu političke opcije za zapadni svet („svet slobode“), nalazilo se na izmaku. Preostajalo je samo iskorišćavanje poljoprivrede do maksimalnih granica, ekonomskim putem, ali daleko više vanekonomskim metodama (metodama političko-psiholoških pritisaka, donetim propisima koji su omogućavali otkup i porez, direktnim prinudnim merama). To je moglo ličiti na sličnu situaciju

na selu u SSSR-u u vreme kolektivizacije, koju je Trocki nazivao „socijalističkom prvobitnom akumulacijom“. Od seljaštva je oduzimana proizvodnja (prinosi) administrativnim putem, dobrovoljno ili metodom fizičke prinude, a na drugoj strani na selu je nalažena i jeftina radna snaga koja fizički nosi talas industrijalizacije. Početno oduševljenje tvoraca plana jugoslovenske industrijalizacije prenosilo se na celu zemlju. Od komunista se tražilo da od zore do mraka misle na svoje planske zadatke. Celokupna politička delatnost je prebačena na ekonomski kolosek. Pojačane su mere kontrole, i inspekcije. Poreski sistem i sistem dirigovanih cena takođe su podređeni nalaženju izvora industrijalizacije. Pored ove opšte orijentacije otkupljeno žito i drugi proizvodi bili su jedino sredstvo ishrane stanovništva u gradovima, vojske i snabdevanja industrije poljoprivrednim sirovinama (žitom, šećernom repom, maslinama, itd.).

Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća, donet 5. decembra 1946. predvideo je da nacionalizacija obuhvati svu pokretnu i nepokretnu imovinu, kao i sva imovinska prava koja su pripadala preduzeću, predviđajući davanje naknade. Nacionalizacija je izvedena u 42 privredne grane. Imala je formalan karakter, jer se i do tada imovina stranih država, stranih vlasnika i nestalih lica nalazila pod sekvestrom, tako da je celokupna akumulacija pripadala državi, iako imovinski status nije bio raspravljen. Posle Mirovne konferencije u Parizu, te s izgrađivanjem državnog aparata sposobnog da prihvati upravljanje i rukovođenje ovom imovinom, nije bilo razloga da se vlasništvo tih preduzeća ne prenese na državu. Aprila 1948. nacionalizovana je sitna industrija, zgrade, hoteli i druga imovina. Nacionalizacija celokupne imovine bila je odranije predviđena u skladu sa konceptom KPJ o administrativnom rukovođenju podržavljenom imovinom od najmanjeg do najvećeg preduzeća, ali je na brzinu donošenja ove dopune Zakona uticala i kritika Informbira.

Zaključkom CK KPJ iz decembra 1946. predviđeno je dovršavanje definitivnog projekta petogodišnjeg i jednogodišnjeg plana. U vezi s planskom industrijalizacijom na koju se ubrzano išlo od jeseni 1946, Politbiro CK KPJ je uzimao u obzir sledeće faktore: 1. političku procenu o lokaciji industrije; 2. finansijske faktore i inostranstvo (na sednici Politbira CK KPJ doslovno se kaže: „Tešku industriju bez osnovnih sredstava iz

vana nećemo moći podići"); 3. geografski položaj, zavisno od kojeg se predviđa postojanje četiri bazena: 1. Makedonija — Kosovo i Metohija — do Bosne; 2. Srbija — Vojvodina — do Slavonije; 3. Bosna i Hercegovina — do Crne Gore; 4. Hrvatska — Slovenija — Istra.

Za prelaz na plansku privredu govorile su činjenice da je politička vlast bila u rukama snaga koje su sledile KPJ, a privreda — sem poljoprivrede, građevinarstva i zanatstva — uglavnom podržavljena putem nacionalizacije i prethodno izvedenih konfiskacija. KPJ je za uzor imala razvitak SSSR-a i plansku privredu na kojoj se zasnivao razvitak ove socijalističke države. Za onovremena shvatanja Jugoslavija je bila bogata energetskim izvorima i sirovinama, šumom. Težište je stavljeno na tešku „bazičnu" industriju, jer se smatralo da jedino ona može povući celokupni razvitak privrede. Relativno razvijenu laku industriju ekonomisti smatraju povoljnom okolnošću za „radikalan zaokret" u pravcu razvoja teške industrije. Oni, takođe, podvlače da su „zatečeni kapaciteti i obim proizvodnje rudarsko-industrijskog kompleksa ma koliko bili skromni predstavljali nesumnjivo pouzdanu početnu sirovinsku osnovu za razvoj metalo-prerađivačke industrije i mašinogradnje" (D. Marsenić). Jugoslavija je od Kraljevine Jugoslavije nasledila relativno razvijen saobraćaj, naročito železnički. Poznato je da je kapacitet transportnih usluga u Kraljevini bio veći od potreba prevoza ondašnje industrije i poljoprivrede. Ova prednost se mogla iskoristiti i posle rata, uprkos velikim razaranjima saobraćajnica. Mada je jugoslovenska poljoprivreda bila nerazvijena, ona je stvarala izvesne agrarne viškove iznad potrošnje poljoprivrednog stanovništva i potrošnje poljoprivrednih proizvoda u zemlji uopšte. Tako je Jugoslavija na početku industrijalizacije raspolagala i agrarnim „viškovima" i „viškom" agrarnog stanovništva istovremeno. Na početku industrijalizacije postojalo je i jezgro radničke klase od blizu milion radnika i pola miliona nezaposlenih. Do polovine 1946. uglavnom su obnovljene predratne proizvodne mogućnosti, mada ne i u poljoprivredi, dostižući, pa premašujući poljoprivrednu proizvodnju iz 1939. tek 1956. godine. Industrijalizacija je davala šanse ekonomskoj politici da se postigne uravnoteživanje između lake industrije kao relativno razvijene i teške industrije koja je bila potpuno nerazvijena.

Pomenuta očekivanja pomoći su bila vezana za pomoć SSSR-a, iako se u načelu nije isključivala ni pomoć zapadnih zemalja pod pretpostavkom da poštuju samostalnost i nezavisnost Jugoslavije. Politbiro CK KPJ je 1946. skretao pažnju da spoljnotrgovinske inicijative Jugoslavije nailaze na smetnje zapadnih zemalja. Bez obzira na sva podozrenja prema Zapadu i ideološka opterećenja, od kraja rata nije se odustajalo i od mogućnosti da se dobije pomoć od SAD i drugih kapitalističkih država. Jugoslavija je, tako, po liniji Zakona o zajmu i najmu bila izradila plan o angažovanju robe i instalacija u vrednosti od pola milijarde dolara krajem rata, ali do tih isporuka zbog loših odnosa SAD i Jugoslavije nije došlo.

Jugoslavija je očekivala značajnu pomoć iz nemačkih reparacija kao vid „spoljne akumulacije“, i to u „desetinama milijardi dinara“ (Aleš Bebler), koja bi se sastojala uglavnom od industrijskih uređaja, trgovačkih brodova i industrijskih proizvoda koji će biti prevezeni u jugoslovenske luke. Međutim, januara 1946. još nije bilo poznato koliko će nemačke industrije moći da se demontira i po reparacionom osnovu iznese iz Nemačke, što je spadalo u kompetenciju Savezničkog kontrolnog tela u Berlinu; nije bilo rešeno ni koliko će godina Nemačka morati da liferuje robu i u kojim razmerama; teško je bilo razrešiti i pitanje dužnika koji su bili solidarno obavezni sa Nemačkom da nadoknade pričinjene štete pobjedničkim zemljama (Italija i drugi „sateliti“).

Italija se mirovnim ugovorom iz februara 1947. obavezala da isplati reparacije u iznosu od 125 miliona dolara u roku od sedam godina. Jugoslavija se odrekla ionako simboličnog iznosa reparacija koje je Bugarska bila dužna da joj plati po mirovnom ugovoru.

KPJ je delovala u uslovima objektivnih protivurečnosti između demokratske svesti karakteristične za vreme rata i rane obnove, i administrativnog rukovođenja privredom i društvom, koje je tu svest negiralo. Proces jačanja države razvijao je tendencije ka birokratskom centralizmu, čiju opasnost vladajuće snage nisu naslućivale, uprkos kritikama birokratizma, što se vidi iz pokušaja da se ovaj objasni kao „mentalitetski ostatak“ ranije birokratije ili posledica „birokratskog shvatanja zadatka“. Proces centralizacije privrednog života i državnog uređenja tražio je da se za metu napada uzmu partikularizam i partikularističke tendencije. Latentno je bio prisutan sukob

revolucionarne svesti i autonomije, s jedne strane, i društvenih odnosa zasnovanih na državnoj svojini, s druge. Posle oružane pobeđe osećao se snažan uticaj revolucionarnog duha i demokratskog poleta masa. Politički i ekonomski pritisak vladajućih snaga na svrgnute klase shvatao se u partijskom rukovodstvu kao pretpostavka za razvijanje demokratije. Državni organi su bili demokratizovani organi vlasti, u kojima je učešće građana imalo isključivo savetodavan karakter. Građani su posredno učestvovali u političkom, društvenom i državnom životu ulazeći u narodne odbore, savete i komisije narodnih odbora, učestvujući na zborovima birača, uključujući se u rad masovnih organizacija, postajući članovi komisija za borbu protiv špekulacije, za oduzimanje ratne dobiti, oporezivanje — čime su ta tela i njihove akcije dobijale masovnu podlogu. Sudovi su demokratizovani uvođenjem laičkog elementa u sudstvo (sudije porotnici). Iz redova građana birani su narodni tužioci u svojstvu pomoćnika javnih tužilaca.

Dok je na jednoj strani tekla ova aktivizacija masa u obnovi i industrijalizaciji, na drugoj su se razvijali objektivni procesi koji su sputavali i gušili inicijativu građana, procesi praćeni integrisanjem masovnih organizacija u državnu strukturu i njihovim pretvaranjem u „kaiševe“ KPJ i državnih organa. Kontrola predstavničkih organa nad radom sudova pretvarala se u formalnost. Naknadne kritike (1951) kršenja zakonitosti — hapšenja na osnovu neproverenih prijava, protezanja isleđenja preko zakonskog roka, birokratizma pri rešavanju molbi u vezi sa socijalnim i ekonomskim pravima građana — upućivale su na bezakonje u sferi društvenih odnosa i kaznene politike. Upravu je osvajao administrativno-kancelarijski način rukovođenja, karakterističan po „zatrpavanju“ područnih organa gomilama materijala (uputstava, cirkulara, formulara, analiza) i po zahtevima za pribavljanje često nepotrebnih i apsurdnih podataka. Personalna služba je centralizovana na najkraći način. U Ministarstvu pošta, telegrafa i telefona radilo je 18.000 službenika, o čijem je kretanju u službi neposredno odlučivao ministar. Uzrok ove i drugih srodnih pojava nije se tražio u birokratskom centralizmu, izraslom na tlu državno-svojinskih odnosa i koncentracije moći u rukama KPJ i izvršnih organa vlasti, nego u bivšim propisima i starom činovničkom duhu, koji se — kako se tvrdilo — održao i posle rata. Organizacione jedinice pojedinih grana državne uprave u praksi su se vezivale

„odozgo do dole“ po strogoj, birokratskoj liniji, što je menjalo ustanovu narodnih odbora i smanjivalo stepen njihove samostalnosti i odlučivanja u radu. Oni su bili pritisnuti zadacima viših organa, zagušeni administrativnim zaduženjem, jednostavno sprečeni da obavljaju osnovne poslove. Centralni i republički organi su u lokalnim jedinicama stvarali svoje ekspoziture za izvršavanje „važnih državnih poslova“, koje su funkcionisale uporedo sa samoupravnim organima.

Administrativna intervencija se u svoj oštirini ispoljila u otkupu, koji je bio obavezan, globalno razrezivan, obavljan po unapred utvrđenim cenama. Komunisti su za vreme otkupnih kampanja razvijali agitaciono-propagandni rad, nastojeći da se u predviđenom roku predaju obavezne količine žitarica, ali ni njihovo intenzivno političko delovanje nije moglo da spreči otpore, vrenje i nezadovoljstvo na selu, ekscesne situacije i primenu krivičnih sankcija. Izricane su kazne zatvorom i novčane kazne, konfiskovane žitarice, vršalice, nekretnine. Početkom septembra 1947. organi tužilaštva dovršili su preko 2.500 krivičnih predmeta vezanih za otkup, dok je ukupan iznos novčanih kazni po istom osnovu iznosio preko 30 miliona dinara.

Rešenja Ustava FNRJ bila su u skladu s politikom KPJ o produžavanju revolucije. Za Partiju je nastavljanje revolucije bilo nezamislivo bez podržavljenja svojine, posle ukidanja krupne kapitalističke svojine, bez direktivnog planiranja u oblasti proizvodnje, razmene i raspodele, i konstituisanja komunističke avangarde kao presudnog činioca političkog sistema i nosioca nedeljive vlasti. Samim tim je i Ustav predviđao ustanovu planiranja, eksproprijaciju u opštem interesu i pravo kontrole nad privatnim sektorom. CK KPJ je, krajem 1946, po donošenju Zakona o nacionalizaciji krupnih preduzeće, stavio u zadatak Saveznoj planskoj komisiji da što pre izradi opšti plan razvoja. Nekoliko meseci kasnije, aprila naredne godine, Narodna skupština FNRJ usvojila je Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Jugoslavije za period 1947–1951. Donošenjem plana u vidu zakona istaknuta je njegova obaveznost. On je bio izrađen po ugledu na sovjetske „pjatiljetke“. U prvom petogodišnjem planu bila je na najjasniji način izražena razvojna strategija jugoslovenske privrede.

Prvi jugoslovenski petogodišnji plan razvitka narodne privrede konkretizovao je opšte shvatanje o ubrzanom industrializ-

zaciji i centralizovanoj akumulaciji kao jedinoj alternativi za izvlačenje zemlje iz nasleđene privredne i kulturne zaostalosti. Opšti zadaci plana bili su jasno određeni: savlađivanje privredne zaostalosti u dogledno vreme, jačanje ekonomske samostalnosti zemlje i njene odbrambene snage, razvijanje državnog sektora privrede i odnosa koji iz njega proizilaze, s podizanjem „opšteg blagostanja trudbenika na sva tri privredna sektora”. U težištu buduće privredne izgradnje bila je teška (bazična) industrija kao preduslov za razvoj lake industrije, saobraćaja i poljoprivrede. Pri tome se izgradnja teške industrije oslanjala na bogate sirovinske izvore. Ambiciozno zamišljena, ona je trebalo da izmeni strukturu proizvodnje i omogući zamenu izvoza agrarnih proizvoda industrijskim. Plan je predviđao izgradnju industrijskih grana koje do tada nisu postojale u jugoslovenskoj privredi, novih grana u saobraćaju, obnovu starih preduzeća, mehanizaciju rudarstva, usavršavanje metoda poljoprivredne proizvodnje, proširenje mreže kulturnih, prosvetnih, zdravstvenih i socijalnih ustanova.

Zakon o planu je posebno naglašavao značaj ubrzanja privrednog razvitka narodnih republika Bosne i Hercegovine, Makedonije, Crne Gore i drugih zaostalih krajeva Jugoslavije, kako bi se s vremenom uklonile ili bar znatno ublažile postojeće nejednakosti. Rukovodeće snage Jugoslavije pretendovale su u petogodišnjem planu na porast industrijske proizvodnje za pet puta u poređenju s 1939. godinom, a poljoprivredne za jedan i po put. O širini planiranih zadataka svedoči i podatak da je Zakon o petogodišnjem planu ovlašćivao narodne republike, autonomne jedinice i srezove da donesu svoje petogodišnje planove i da u njima — u okviru opštih zadataka saveznog plana, a s obzirom na svoje specifične uslove — predvide nove planske ciljeve. Koristeći se ovim ovlašćenjem, pojedine republike su čak bitno proširile privredne zadatke. Poznati engleski list *The Economist* pisao je krajem 1947. da planski dokumenti „narodnih demokratija” zaslepljuju svojom „papiermatom grandioznošću”.

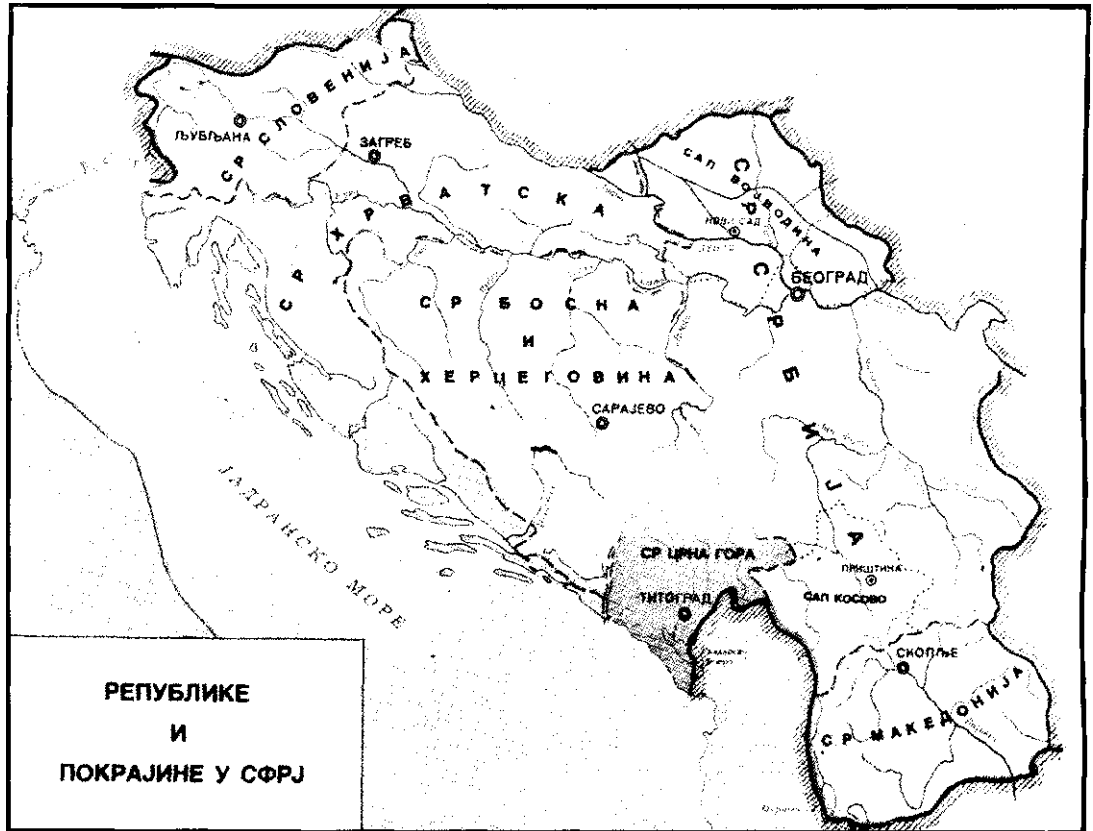
Bez obzira na oslon na SSSR, što se tiče snabdevarija naoružanjem, Jugoslavija se opredelila za razvoj svoje vlastite industrije naoružanja, mada je ovaj pravac došao do izražaja tek posle sukoba sa Staljinom.

Industrijalizaciju i elektrifikaciju Jugoslavije od prvog dana je kočilo krajnje nepovoljno zatečeno stanje (nerazvijeni rejoni, neravnomernost razvitka, niska produktivnost rada, neraciona-

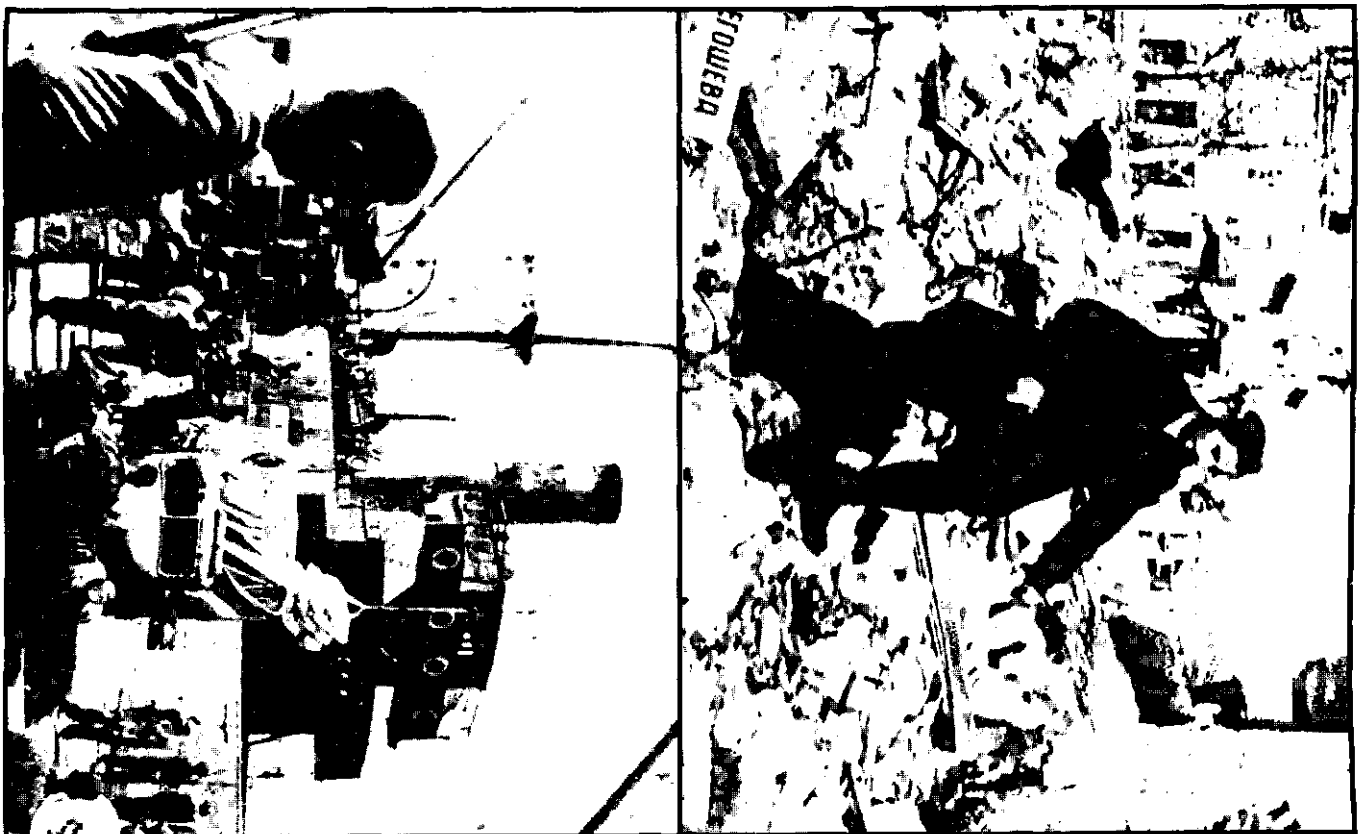
lan raspored preduzeća, oskudica mašina i sirovina) — kojemu je objavljen rat s puno volje, poleta i optimizma — kao i isključiva spoljnotrgovinska orijentacija na SSSR i druge socijalističke zemlje. Hroničar je više godina kasnije zapisao da se prva „pjatiljetka“, kao „smeo“ i „maštarski projekt“, mogla prihvatiti samo zbog poverenja naroda u novu vlast, i samo u onom periodu neposredno posle rata kada se živelo u „zanosu velikih ideala i ciljeva“.

Zalaganjem omladine Jugoslavije izgrađena je od 1. aprila do 15. novembra 1947. pruga Šamac—Sarajevo, duga 242 km, najveći objekt prve godine petogodišnjeg plana. S ove je akcije na stručne kurseve i u razne grane privrede otišlo preko 25.000 mladih. Tokom tih sedam i po meseci na pruži je radilo 217.213 omladinaca, među kojima i 5.842 iz 42 strane zemlje. Komandant Glavnog štaba omladinskih radnih brigada bio je Batrić Jovanović. Hronike beleže da se radilo u znaku parola i pesama koje su podsticale na još veće radne podvige: „Mi gradimo prugu — pruga gradi nas“; „Šamac — Sarajevo, to je naša meta: izgraditi prugu još ovoga leta“; „Udarna brigada će sve da svlada“; „Minerska je zavet dala, i Vranduk je prekopala“; „Druže Tito, samo reci, ostajemo šest meseci“. Gradilište je bilo zasićeno fizičkom radnom snagom koja je daleko nadmašivala postojeću mehanizaciju (90:10). Pruga je otkrila omladinski radni fanatizam, pokazivala stepen mobilizacije radne snage, organizatorske sposobnosti NOJ i uverenje da nema obaveze koja se ne može izvršiti; na gradilištu se spajala omladina Jugoslavije s omladinom sveta, raznih vera i nacija, profesija i političkih uverenja progresivne orijentacije; ono je bilo izvor novih saznanja, mesto sticanja pismenosti za hiljade seoskih momaka i devojaka, savladavanja stručnosti (šoferi, bageristi, mineri, trattoristi, metalci, itd.), podizanja obrazovanja. Na pruži su mnogi omladinci prvi put videli film, prisustvovali muzičkim i pozorišnim predstavama. Učesnici ove velike radne akcije, koji su naknadno pisali o njoj, kao primer snage prevaspitavanja navode da je udarničko zvanje dobila čak brigada beogradskih besprizornih (besposličara, sitnih lopova, džeparoša, tapkaroša, itd.). Najkonzervativnija propaganda na Zapadu gledala je na gradilište pruge kao na prinudni logor. Za *Daily Telegraph* bilo je to veliko vojno vežbalište za osposobljavanje budućih vojnika Markosove armije u Grčkoj.

OBNOVA IINDUSTRALIZACIJA

1. СОЦИЈАЛИСТИЧКА ФЕДЕРАТИВНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА

2. РОЈУШЕНА РОДОНИЈА (ТИТОГРАД) КРАЈЕМ 1947
3. ИСТОУРАНЕ УНИНЕ РОМОЦИ НА ВРАЌУ

Наша Народно-ослободилачка војска, рођена у ослободилачкој борби наших народа, извршујући дело ослобођења наше отаџбине, постала је стварна и једина оружана сила Демократске Федеративне Југославије.

Наша војска изграђена је на братству и јединству наших народа и претставља моћан фактор за даље учвршћивање тога братства.

По својој зрелости, ратном искуству и вештини, наша војска остварује улогу једне савремене регуларне армије.

На основи овога,

О Д Л У Ч У Ј Е М:

1.-Да наша Народно-ослободилачка војска Југославије, од сада носи назив "Југословенска армија".

2.-Да морнарица Народно-ослободилачке војске Југославије, носи назив "Југословенска морнарица".

3.-Да се досадашњи Врховни штаб Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије реорганизује у генералштаб, као непосредни орган Поверљивости Народне одбране, уз ову оружану војну силу.

Честита ми

ПОРЕДНИК ЗАКОНА О ОРГАНИ
НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ

Или

Веће народа Народне окупационе ЗНРЈ издавао Указом
Президијума Народне окупационе ЗНРЈ у прво ванредно заседање
на 31 јануар 1946 године, на овом II редовном заседању, одржа-
ном 4 фебруара 1946 године у Београду

и

Савезно веће Народне окупационе ЗНРЈ издавао Указом
Президијума Народне окупационе ЗНРЈ у прво ванредно заседање
на 31 јануар 1946 године на овом III редовном заседању, одржа-
ном 4 фебруара 1946 године у Београду

донели су

З А К О Н

о

оснивању Комисије за аграрну реформу и колонизацију
који гласи:

Члан 1

Аграрни савет, који је осниван по члану 31 Закона
о аграрној реформи и колонизацији претвара се у Комисију за
аграрну реформу и колонизацију при Влади ЗНРЈ.

Члан 2

Комисија за аграрну реформу и колонизацију преу-
зима послове Бившег Министарства за колонизацију и Аграрног
савета.

Члан 3

Овлашћује се Влада ЗНРЈ да уредбом регулише орга-
низацију и послове Комисије за аграрну реформу и колониза-
цију.

Члан 4

Овај Закон ступа на снагу кад се објави у "Службе-
ном листу ЗНРЈ".

4 фебруара 1946 године у Београду

САВЕЗНО ВЕЋЕ НАРОДНЕ ОКУПАЦИОНЕ
ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

СЕРП ТАП,
[Signature]

ПРЕДСЕДНИК,
[Signature]

**Такмичење „С Титом у борбу
за остварење Петогодишњег
плана“ у Истри**

Удружење радника и радница у борби за остварење петогодишњег плана
**Радници и раднице! Свестрано развијајте
ударништво у раду и новаторство
у производњи! Штедите на сваком
корак материјал, непрестано подижите
продуктивност рада, смањујте трошкове
производње**

**ИСПУЊЕЊЕ ПЕТОГОДИШЊЕГ
ПЛАНА ЗАХТЕВА ПУНИ
РАЗВИТАН ПРИВРЕДЕ
ЛОКАЛНОГ ЗНАЧАЈА**

Министарство привреде и трговине Републике Српске
РУДАРИ У БОРБИ ЗА ОСТВАРЕЊЕ ПЛАНА

*ПОВОДОМ ПРОГЛАШЕЊА ПЕТОГОДИШЊЕГ ПЛАНА
РАДНИ КОЛЕКТИВИ У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ ПРЕКХМАЈУ НОВЕ ОБАВЕЗЕ*

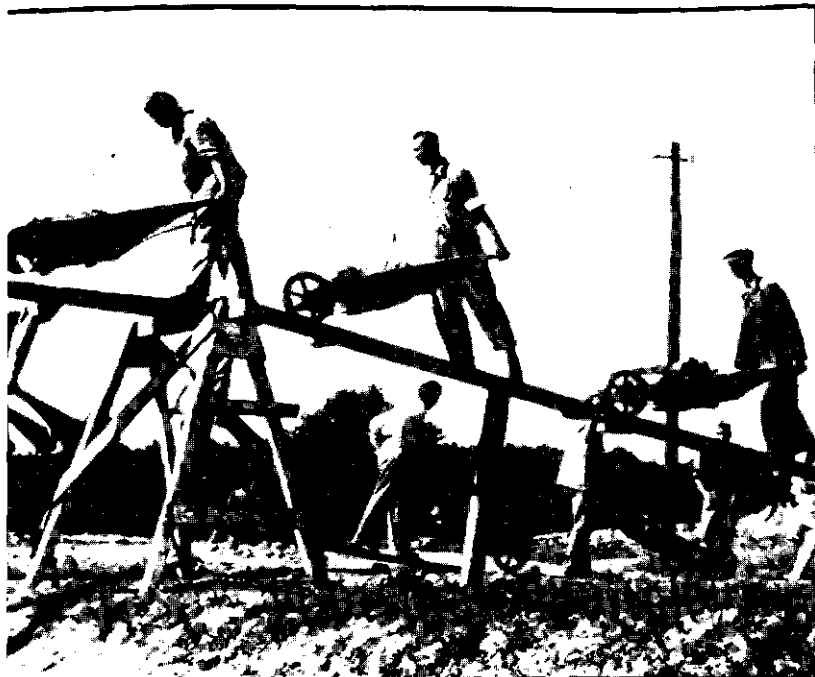
**Рудари Грбовња преузели обавезу
да ће овогодишњи производни план
испуњити до 29 новембра —
дана проглашења Републике**

*Радни колектив солане „Крека“
честита маршалу Титу рођендан
обећањем да ће овогодишњи производни
задатак извршити 15 дана пре рока
у фабрици хемичког производства „Борка“ у месту Грбовња
у привредној зони Грбовња*

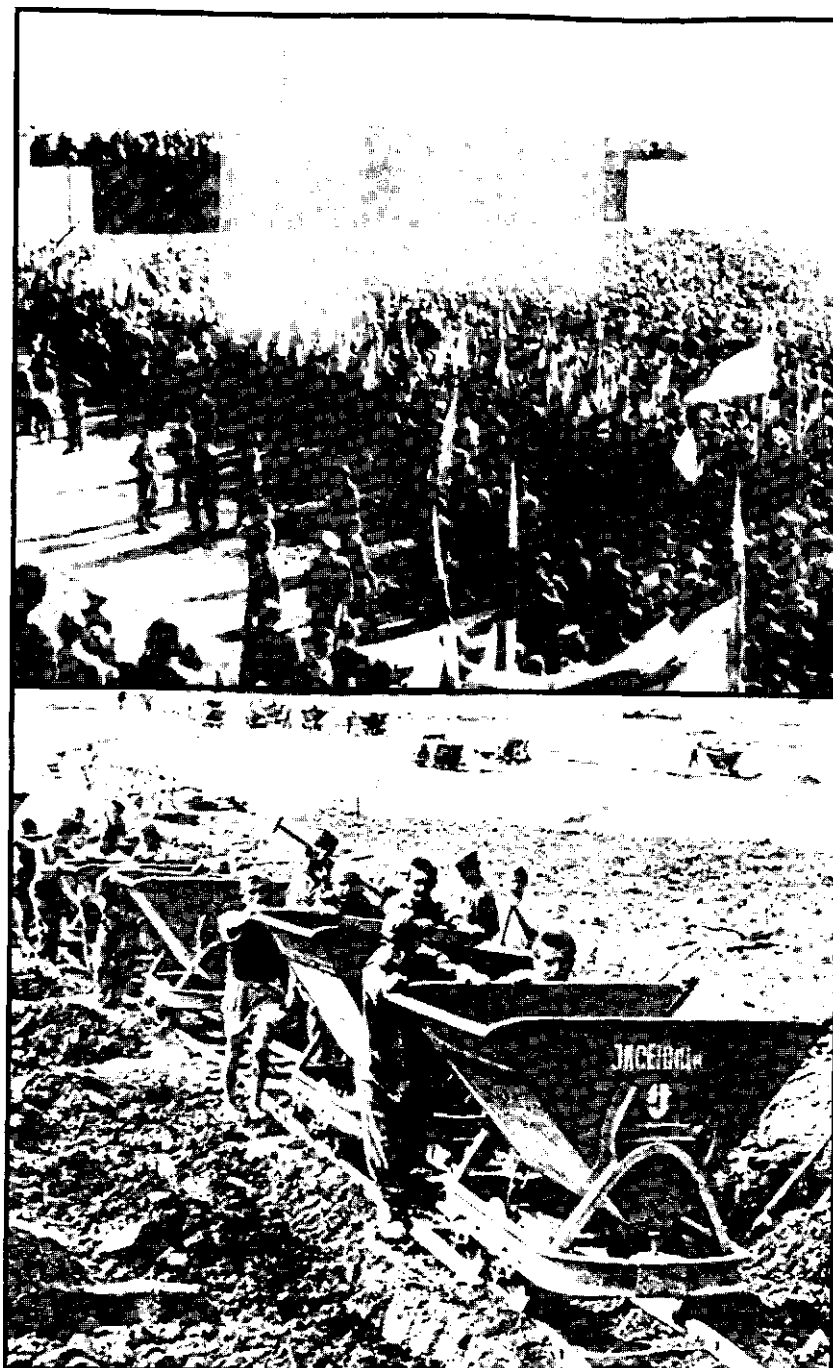
**Ми ћемо се борити да ове године
удвостручимо производњу**

За прва четири месеца план производње произведен за 110 одсто

*Радни колектив „Семе Милошевића“ обавезао се да ће РАДНИЦИ И РАДНИЦЕ
производни план испуњити до 29 новембра. ТАКМИЧЕЊЕ СВЕ ПОЖИ-
ВНИЦИ НА ТЕРИТОРИЈИ
ОБЛАСТИ КОСТАВАК*

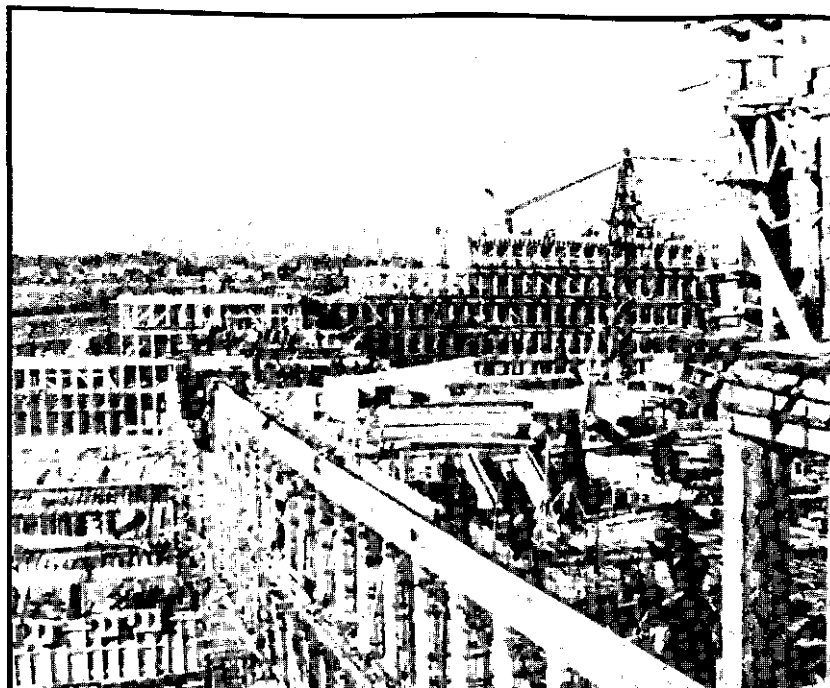
8. U PRVIM POSLERATNIM GODINAMA RUČNA KOLICA SU BILA GLAVNA MEHANIZACIJA
9. POSTAVLJANJE ŠINA NA IZGRADNJI OMLADINSKE PRUGE BRČKO-BANOVIĆI, LETO 1946.

10. IZGRADNJA OMLADINSKE PRUGE ŠAMAC-SARAJEVO 1947. GODINE. MITING POVODOM PUŠTANJA U SAOBRAĆAJ PRVOG VOZA
11. IZGRADNJA ŽELEZNIKA (1948)

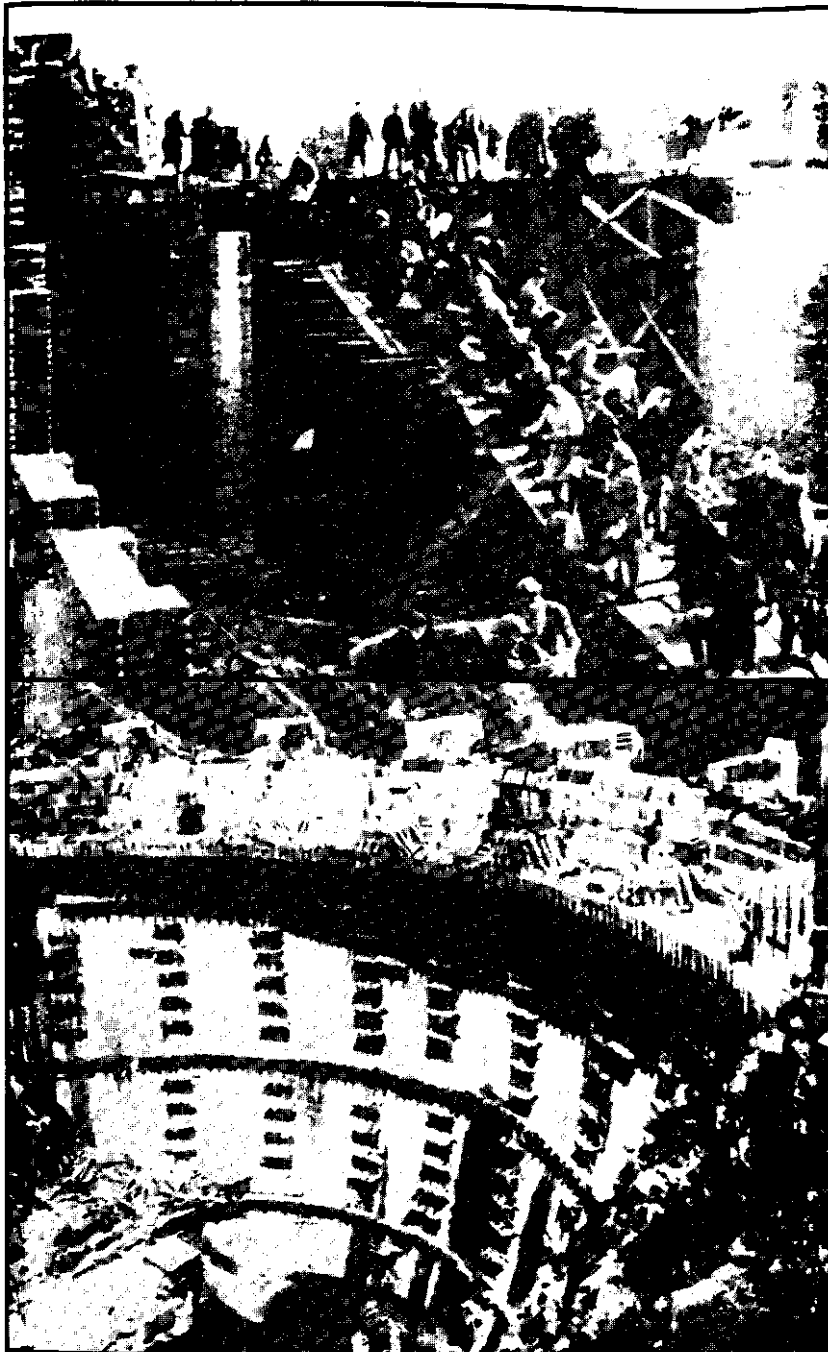

12. NOVA AKCIJA 1948: AUTO-PUT BEOGRAD—ZAGREB (RAĐOVI KOD SPAČVE)
13. ČLANOVI NARODNOG FRONTA SKOPLJA DOBILI SU PŘELAZNU ZASTAVU NARODNOG FRONTA JU-
GOSLAVIJE KAO POBEDNICI U MEĐUGRADSKOM TAKMIČENJU (1948).

14. PODIŽE SE NOVI BEOGRAD (AKCIJA 1948. I 1949).

15. IZGRADNJA AUTO-PUTA „BRATSTVO—JEDINSTVO“ — BRIGADA „JOŽA VLAHOVIĆ“ PROGLAŠENA JE UDARNOM

16. OMLADINA ELEMIRA NA IZGRADNJI ZADRUŽNOG DOMA 1949. GODINE,
17. GRADILIŠTE HIDROCENTRALE JABLANICA

НА ПРЕДСИДНИК ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
НА ПРЕДСИДНИК ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
НА ПРЕДСИДНИК ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
НА ПРЕДСИДНИК ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
НА ПРЕДСИДНИК ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

№ 222/452.

НА ПРЕДСИДНИК ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
НА ПРЕДСИДНИК ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
НА ПРЕДСИДНИК ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
НА ПРЕДСИДНИК ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
НА ПРЕДСИДНИК ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

У К А З
ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

О награждении маршала Югославии Косича
Броз-Тито орденом "Победа".

За выдающиеся успехи в проведении боевых операций большого масштаба, способствовавших достижению победы Объединенных Наций над гитлеровской Германией, **н а г р а д и т ь**

ОРДЕНОМ "ПОБЕДА"

Маршала Югославии Косича Броз-ТИТО.

Председатель Президиума
Верховного Совета СССР - *И. Сталин*
(И. Сталин)

Секретарь Президиума
Верховного Совета СССР - *А. Горький*
(А. Горький)

Москва, Кремль.

9 сентября 1945 г.

Л. № 255/594.

K.5-6a
VIII/23

Gospodine predsjedniče!

Vjeri sam ostavku pre Trana
Subašića, a iz partije namjeravam
u njegovoj ostavci, kad sam
i ja ostavku na položaj mi-
nistra bez prethoda.

Izvolite primiti izjave
u mom potpisu.

J. J. J. Šutej
Beograd 6. oktobra 1945.

Gospodim
Josipu Brozu-Titu
maršalu Jugoslavije
Predsjedniku vlade N. F. Z.
Beograd.

KRALJEVSKIM NAMJESNICIMA

G. Dr. SRDJANU BUDISAVLJEVIĆU, G. Dr. ANTI MANDIĆU I
G. Ing. DUŠANU SERNECU

Čast mi je obavjestiti Vas da su 8 o.m. predali ostavku
Ministar vanjskih poslova Dr. Ivan Šubašić i Ministar bez portfe-
lja Dr. Juraj Šutej.

Svi moji dosadašnji pokušaji preko potpretsednika Kar-
delja da skloni g. Dr. I. Šubašića da povuče svoju ostavku nisu
uspjeli. Prema tome, ja sam danas ostavku prihvatio i šaljem Van
kopije istih, kao i moj odgovor.

S obzirom na to što ste Vi privremeno funkciju Ministra
vanjskih poslova preneli na mene, ja smatram da nije potrebno su-
više hitati sa rekonstrukcijom kabineta, kako bi se mogao svestra-
no konsultovati u pogledu novih lica, koji bi zauzeli mjesto dosa-
dašnjih ministara, koji su dali ostavku.

Primite i ovom prilikom izraz mog dubokog poštovanja.

Pretsednik Ministerskog Saveta
Maršal Jugoslavije,

9 oktobra 1945 god.

Beograd.

Претседнику Владе ФНРЈ
другу маршалу Тити

Зашао сам дубоко у године и не
располагем довољном снагом, да би се досега-
жанством могао одговорити помоћу минис-
тра у Вашој Влади, која има тако кривичне
задатке у овиме добу кад се ствара нова исто-
рија и нова судба наших народа.

Завести ми налаже да Вас, друге
маршале, замолим, да ме ослободите од помо-
ћу министра Б. Ј. у Вашој Влади и од дуж-
ности претседника Комитета за социјално
старање, да би слаби остатак мојих сила
могао још искористити на добримењу књи-
гу сам затога и неких научних радова.

Ову молбу Вам изричуем у једном сажа-
њу да кате Ви лако кате проценити могућност
и далеко бољу снагу која ће ме задовољити.

Оставам и даље у једној изградности Ва-
ма много и великом делу које сам створили.

К. Савић

Маја 1948 год
у Београду

НАЦРТ УСТАВА
ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ

ПРВИ ДЕО
ОСНОВНА НАЧЕЛА

ГЛАВА I
ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА
ЈУГОСЛАВИЈА

Члан 1

Федеративна Народна Република Југо-
славља је савезна држава републи-
канског облика, заједница равноправних
народа, који су слободно изразили своју
вољу у изградњи државности у Југославији.

Члан 2

Федеративну Народну Републику Југо-
слављу сачињавају: Народна Република
Србија, Народна Република Хрватска, На-
родна Република Словенија, Народна Ре-
публика Босна и Херцеговина, Народна Ре-
публика Македонија и Народна Република
Црна Гора.

Народна Република Србија има у свом
саставу Аутономну покрајину Војводину и
Аутономну косовско-метохијску област.

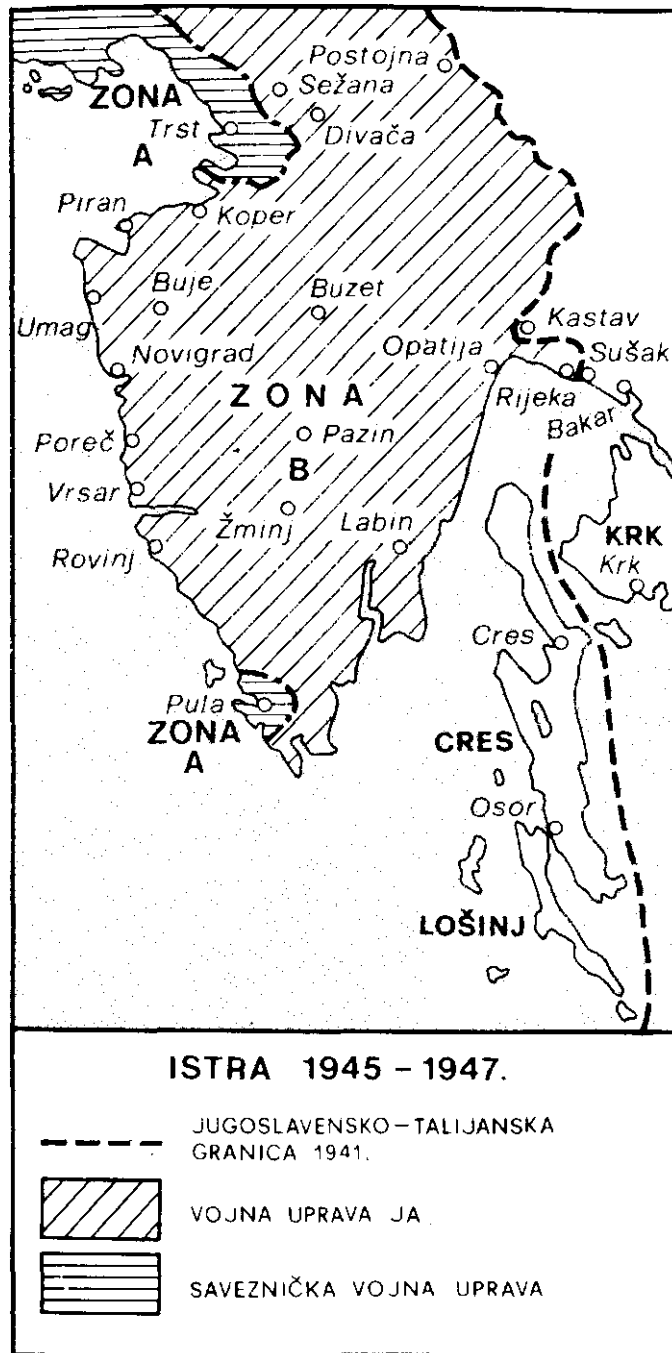
Члан 3

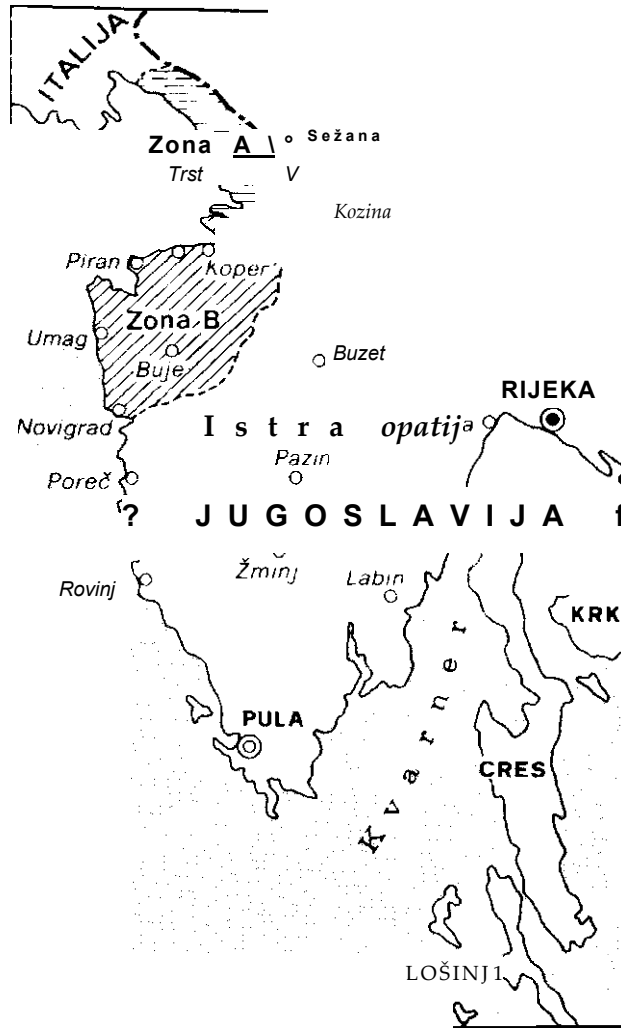
Државни грб Федеративне Народне Ре-
публике Југославије претакла под називом
државни грб Југославије од 29. новембра 1943. године
на основу закона од 29. новембра 1943. године
Усред поља налази се пет звездица које по-
ложеним чином се алтернативно спајају у један
заставни планет.

Члан 4

Државна застава Федеративне Народне
Републике Југославије састоји се из три
боје: плаве, беле и црвене, са црвеном по-
кривом звездом у средини. Ова је симбол
и државне заставе је истог греска као и др-
жавна застава.

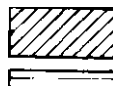
Handwritten notes:
HNB/1
da žive u zajednici
državi
Ustav na osnovu...
1. XI. ...
v. 1. 16
v. 1. 2

ISTRA 1947-1954.

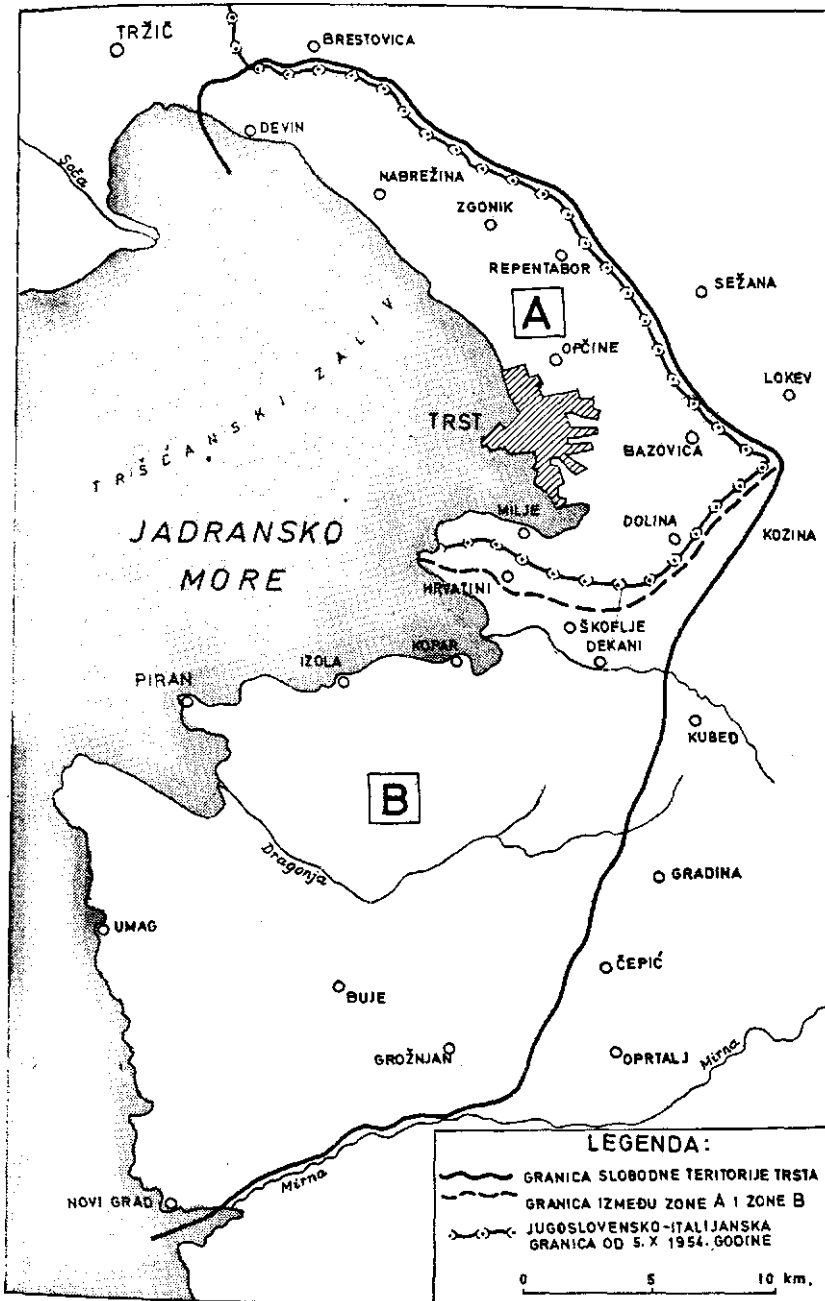
Tzv. Slobodni Teritorij Trsta (STT)

JUGOSLAVENSKA VOJNA UPRAVA

ANGLOAMERIČKA VOJNA UPRAVA

JUGOSLAVENSKO-TALIJANSKA GRANICA
OD 1954.

25. SLOBODNA TERITORIJA TRSTA

26. PROSLAVA POVODOM PRIKLIUČENJA ISTRE JUGOSLAVIJI 21.9.1947.
27. DEMONSTRACIJE PRED JUGOSLOVENSKIM GENERALNIM KONZULATOM U NJUJORKU ZA VREME
SUĐENJA DRAŽI MIHAILOVIĆU U BEOGRADU
28. MARŠAL TITO I J.V. STALJIN U MOSKVI 1946.

29. POVRATAK IZ MOSKVE: 10. JUN 1946. NA BEOGRADSKOM AERODROMU

30. JUGOSLAVIJA JE ZAKLJUČILA UGOVORE O PRJATELJSTVU I UZAJAMNOJ POMOĆI SA ZEMLJAMA NARODNE DEMOKRATIJE - TITO U VARŠAVI 1946.

31. TITO U POSETI BUDIMPEŠTI DECEMBRA 1947.

32. BORIS KIDRIĆ (DESNO) I DR. IVAN STEFANOV (LEVO) POTPISUJU SPORAZUM O CARINSKIM OLAKŠICAMA I O PRIPREMAMA ZA CARINSKU UNIJU

Član VII.

Ovaj Ugovor ništa ne vredi obaveza koje su na sebe uzele Federativna Narodna Republika Jugoslavija i Narodna Republika Bugarska prema trećim državanima. Visoke Strane Ugovornice izvršavaju ovaj Ugovor u duhu Povelje Organizacije Ujedinjenih nacija i podržavaju svaku inicijativu koja ide za tim da se ukloni žarišta agresije i da se osigura mir i bezbednost u svetu.

Član VIII.

Ovaj Ugovor ostaje u važnosti 20 godina od trenutka potpisivanja.

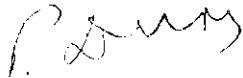
Ako nijedna od Visokih Strana Ugovornica ne saopšti 12 meseci pre isteka 20 godišnjeg roka da želi da važnost ovog Ugovora prestane, produžuje se njegova važnost svakog puta za 5 daljnjih godina dotle dok jedna od Visokih Strana Ugovornica 12 meseci pre isteka tekućeg petogodišnjeg perioda plemenito ne javi svoju nameru obesnažiti ga.

Ovaj Ugovor stupa na snagu odmah posle potpisivanja i podleži ratifikaciji. Ratifikacioni instrumenti izmeniče se u Beogradu. U potvrdu čega su opunomoćenici potpisali ovaj Ugovor i stavili na njega svoje pečate.

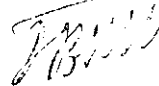
Ugovor je sačinjen u dva primerka: na srpskohrvatskom i bugarskom jeziku a oba teksta imaju podjednaku važnost.

U Moskvi, 27. novembra hiljadu devet stotina četrdeset i sedme godine.

Pretsednik Vlade
Narodne Republike
Bugarske :

Pretsednik Vlade
Federativne Narodne
Republike Jugoslavije,
Maršal Jugoslavije :

Na pruži Nikšić — Titograd omladina je kroz „Ljuti kamen“ probila 56 kolometara koloseka. Oko 16.000 članova Narodne omladine Jugoslavije, svrstanih u 100 radnih brigada, i uz pomoć Narodnog fronta Beograda i okoline, sagradilo je do januara 1948. fabriku alatnih mašina „Ivo Lola Ribar“ u Železniku, za koju su mašine nabavljene sredstvima od nemačkih reparacija. Vrednost omladinskih radnih akcija iznosila je 1947. godine 13% celokupne kapitalne izgradnje.

U proizvodnim pogonima i na mnogobrojnim gradilištima ranije započeti pokret takmičenja i udarništva dobio je u „pjatiljetki“ ogromne razmere. Javljali su se brojni novatori i racionalizatori. Bez mehanizacije, čovek je postajao osnovni činilac proizvodnje. Nestašica finansijskih sredstava i mašina nadoknađivala se udarničkim radom. Novu radnu tehniku koju su uvele brigade najboljih zidara Zagreba, u drugoj polovini 1947, a koja je podizala produktivnost, prihvatile su zidarske brigade drugih gradova. Udarnici Bora, Trepče, Raše, Breze, Kaknja, Trbovlja po nekoliko puta su prebacivali ustaljene norme. Izvori takmičenja, i radnog zalaganja uopšte, nalazili su se — sem u moralno-političkom jedinstvu naroda, društvenom priznanju koje je dobijao rad za opšte ciljeve, uverenju da se neposredno pred savremenim generacijama nalazi društvo oslobođenog rada i izobilja — i u nizu egalitarnih mera socijalno-ekonomske prirode. Podržavajući pokret takmičenja i dobrovoljnog rada, sindikati su istovremeno kritikovali razvijanje „unakaženog i besmislenog“ takmičenja po administrativnim ustanovama. Jugoslavija, oslonjena uglavnom na vlastite snage, rešavala je pitanje obimne i prenapregnute industrijalizacije masovnom upotrebom jeftinog rada.

Upoređena s industrijskim, ulaganja u poljoprivredu bila su daleko niža 1947—1948, tako da je ona nastavila da zaostaje. Petogodišnji plan je predviđao da se u njoj glavna pažnja posveti unapređivanju proizvodnje, povećavanju obradivih površina i prelaženju na gajenje raznovrsnijih poljoprivrednih kultura. Poljoprivreda se, inače, sporo oporavljala od gubitaka koje je pretrpela u ratu, dok je seosko stanovništvo bilo opterećeno administrativnim otkupom poljoprivrednih proizvoda (mesa, vune, žita, industrijskih sirovina). Osim toga, obradive površine su u toku rata bile slabije obrađivane ili zapuštene, a gazdinstva ostala tehnički neopremljena. *Agrarna reforma* je, zajedno s kolonizacijom, za izvesno vreme dezorganizovala

tržište poljoprivrednih proizvoda, zbog usitnjavanja poseda i promena u sastavu poljoprivrednog stanovništva. Brđani su se teško prilagođavali na život u ravnici, pa su se neki od njih vraćali u stari kraj. Niske cene poljoprivrednih proizvoda, nezavisno od prinudnih mera zbog neispunjenja plana otkupa, nisu podsticale proizvođače na povećanje prinosa.

Državna ekonomska politika je administrativnim merama sprečavala seljake da prošire privatni posed. Nastojala je da vodi računa o tome je li reč o sitnim seljacima, srednjacima ili kulacima; ovi poslednji su pritiskani otkupom, porezom i drugim davanjima. Zaostajanje poljoprivrede bilo je uslovljeno stavljanjem težišta na razvoj industrije. Poljoprivreda je stagnirala celu jednu deceniju, plaćajući danak industrijalizaciji.

Opšte zemljoradničke zadruge smatrane su od 1946. putem socijalizma na selu, pogodnim oblikom za savlađivanje rascepanosti zadruga, poljoprivredne proizvodnje i prometa, za postupno prelaženje na viši tip seoskog privređivanja. Pri ovim zadrugama stvarane su zadružne ekonomije, u kojima su se zadrugari navikavali na zajednički rad. J^a inicijativu CK KPJ, krajem 1947. počela je izgradnja zadružnih domova, koji su bili predviđeni da u ovom postupnom preobražaju poljoprivrede postanu poslovni centri i kulturna žarišta na selu. Nerazvijena industrija sprečavala je širi proces seoske kolektivizacije, mada je zakonodavstvo predviđalo olakšice za osnivanje seljačkih radnih zadruga kao oblika kolektivne proizvodnje raznih tipova. Krajem 1945. u Jugoslaviji je osnovana 31 seljačka radna zadruga; 1946. bilo ih je već 454, da bi im naredne godine broj narastao na 808, a krajem 1948. iznosio 1.318. Državnim poljoprivrednim dobrima rukovodila su administrativno-operativna rukovodstva kao predstavnici države. Državni sektor u poljoprivredi — saveznog, republičkog i lokalnog značaja, organizovan u vidu državnih poljoprivrednih dobara, lokalnih ekonomija, rasadnika, ergela, naučnoistraživačkih ustanova, poljoprivrednih škola, mašinskih stanica — raspolagao je 1949. s oko 350.000 hektara zemlje. Poljoprivredne mašinske stanice (PMS)- imale su krajem 1948. godine 3.820 traktora, 4.000 traktorskih plugova i 1.200 traktorskih kultivatora.

Politika KPJ prema selu bila je krajnje protivurečna. Politički i ideološki ciljevi partije na selu razišli su se s ekonomskim rezultatima. Agrarna reforma je, kao politička mera, unazadila za više godina jugoslovensku poljoprivredu

(cepanjem poseda, dezorganizacijom na selu, iseljavanjem stanovništva vičnog obradi, neprilagođenošću kolonista-brđana za rad u ravnici i drukčijom tehnikom obrade zemlje, itd.), umesto da je unapredi; zatim je došla otkupna politika koja je zaoštrila odnose države i seljaka; masovna, kolektivizacija je bila vid dokazivanja ideološke pravovernosti Staljinu, ali, s razornim posledicama na selu, kako po odnose među ljudima, tako i na ekonomski ishod; u procesu industrijalizacije jugoslovenskog društva selo je postalo glavni izvor nove prvobitne akumulacije. Prvih posleratnih godina jugoslovensko selo se nalazilo pod strahovitim ideološko-političkim pritiskom Partije. Ekonomska politika proizilazila je iz ideoloških motiva a ne iz realnih ekonomskih procena. KPJ je posle rata računala na si-tnog i srednjeg seljaka u borbi za socijalistički preobražaj sela, koristeći za promenu odnosa — do kolektivizacije — opšte zemljoradničko zadrugarstvo. Talas masovne kolektivizacije bio je određen postizanjem dnevnih političkih ciljeva, a na drugoj strani uverenosti da država mora obezbediti tržišne viškove u rukama seljaka ako misli da snabde gradsko stanovništvo, vojsku i industriju prehrambenim proizvodima i sirovinama. Ali je neophodno istaći da je bogati seljak (kulak) tretiran kao klasni neprijatelj i pre napada IB-a. Slično je i privatna trgovina pre 1948. godine — kako ističe Vera Kržišnik Bukić — bila kritikovana za „špekulanstvo" i „crnoberzijanstvo", pa i kriminal, upućujući Partiju da počne razmišljati o definitivnoj likvidaciji privatne trgovine. Navedeni istraživač piše da je Edvard Kardelj na sednici najvišeg partijskog tela bio izričit da „seljaštvu treba zatvoriti put ka privatnom trgovcu „do polovine aprila 1948. godine.

Industrijska proizvodnja je krajem 1947. premašila predratnu za 21%, ali su brza industrijalizacija i prenapregnuta akumulacija uticale na visoke cene industrijskih proizvoda. Nasuprot tome, cene poljoprivrednih proizvoda, prevoza, zaku- pa i komunalnih usluga ostale su niske. Zahvaljujući politici cena, potrošnja se održavala na relativno niskom nivou. Uvoz je uglavnom obuhvatao mašine, industrijsku opremu i sirovine, dok se roba široke potrošnje gotovo i nije uvozila. Iako su se gradili i objekti društvenog standarda (restorani, odmarališta, kulturne ustanove, fiskulturni tereni), glavnina sredstava ulagana je u industriju. Jugoslavija je u „ranom socijalizmu" morala da usiljenom industrijalizacijom, ogromnim trošenjem

radne energije, zapostavljanjem društvenog i, naročito, individualnog standarda stanovništva, plati danak svojoj nerazvijenosti i istorijskom nasleđu. Centralizovano rukovođenje privredom doprinosilo je brzom određivanju pravca investicija i koncentracije radne snage, ali je smanjivalo lokalnu inicijativu i neposredno radno stvaralaštvo. Pri tome su radnici ispoljavali malu zainteresovanost za racionalniju organizaciju posla, potrošnju materijala, finansijskih sredstava i sopstvene radne snage. Dirigovano planiranje nije uklanjalo ni disproporcije između privrednih grana.

Industrijalizacija je imala za posledicu početak deagrarizacije jugoslovenskog sela. Time je veliki deo stanovništva započeo da se oslobađa „agrarnog mentaliteta“ i uključuje u proces društvene proizvodnje i gradskog života. Menjanje ekonomske strukture u prilog nepoljoprivrednog dela uticalo je na porast gradskog i smanjivanje seoskog stanovništva, sa nizom pozitivnih i negativnih posledica.

Nagli uspon proizvodnje počinje tek od 1953. godine, to jest od puštanja u pogon novih „ključnih“ objekata, prestanka blokade s Istoka, i ostavljanja za sobom velikih suša 1950. i 1952. godine. Kako petogodišnji plan nije bio ostvaren u predviđenom roku, zbog spoljnopolitičkih i drugih okolnosti, strategija industrijalizacije na osnovama definisanim 1947. nastavila se sve do 1956. godine. Zadaci, kako ističe D. Marsenić, postavljeni petogodišnjim planom nalazili su se u središtu ekonomske politike i u narednim godinama (1952—1956), a bez ponovnog planskog definisanja tih zadataka.